

ВІДГУК

офіційного опонента Андрєєвої Ольги Миколаївни на дисертацію Авксентьєва Антона Олександровича «Сучасна теорія голосування в контексті українських електоральних трансформацій», подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки до спеціалізованої вченої ради К 64.051.22 в Харківському національному університеті імені В.Каразіна

Актуальність представленої дисертації є безсумнівною й зумовлена низкою чинників, першочергово пов'язаних як із визначною роллю громадянина в державі, як гаранта стабільності та інструмента впливу на владу, а також зі зростанням частоти виникнення суспільних невдоволень владою. Проблематика голосування і електоральних трансформацій в Україні пов'язана з декількома важливими моментами. По-перше, становлення демократичної держави з модерними цінностями поваги до процедур і принципів передбачає необхідність глибокого розуміння сутності голосування як основного притаманного демократіям способу ухвалення рішень на будь-яких рівнях. По-друге, електоральний вимір політичного процесу в умовах сучасних викликів, які постали перед Україною, є вкрай важливим питанням, що має безпосереднє відношення до національної безпеки. По-третє, проблематика голосування напряду пов'язана з рівнем легітимності влади. Серед іншого актуальними видаються питання маніпулювання електоральними правилами або тенденції абсентеїзму, яким автор приділяє велику увагу в роботі, а також порівняно незначний вплив громадянина на владу у міжвиборчий період.

За таких обставин, як абсолютно аргументовано вказує дисертант, «сам механізм агрегування індивідуальних уподобань наділених відповідним правом учасників голосування в колективний вибір носить проблемний характер» (с. 15), тобто за умов певних маніпулятивних технологій, що мають місце перед та під час самих виборів знижується як легітимність

самих результатів такого волевиявлення, так і довіра населення до влади, що, в свою чергу, стає загрозою системі демократичних цінностей.

Обґрунтовуючи вибір теми та своєчасність її всебічного наукового аналізу у сучасних політичних реаліях, дисертант влучно відзначає, «що попри значний інтерес до проблематики сучасного електорального процесу, у вітчизняній політичній науці не приділялося достатньої уваги до теоретико-методологічних засад дослідження голосування». Застосування вже існуючих, поширених у західній політології кількісних методів для аналізу різноманітних аспектів голосування, а також розробка та апробація на українському електоральному матеріалі нового інструментарію видається актуальним дослідницьким завданням, розв'язання якого заповнює цю прогалину вітчизняної політичної науки» (с. 15).

Бачення дослідником політичної актуальності проблематики роботи пов'язане й з тією обставиною, що у період зміцнення демократичних цінностей в нашій державі бракує комплексних досліджень чинників впливу на голосування виборців та відповідних сталих електоральних закономірностей.

Відповідність дисертаційної роботи А.О. Авксентьєва сучасним потребам науки і практики підтверджується й тим, що дисертація виконана в рамках наукової теми кафедри Політології Філософського факультету Харківського національного університету імені Василя Каразіна «Реформування політичної системи України у глобальній та порівняльній перспективі».

Окремі аспекти обраної теми в українській політичній науці вже досліджувались, однак їхнє комплексне поєднання в рамках теорії голосування видається оригінальним авторським рішенням. Отримані автором результати доповнюють наукові здобутки сучасної політології, понятійно-категоріальний апарат та методологію дослідження проблематики голосування і електоральних трансформацій. Можливість їхнього використання у подальших наукових розробках підкреслює актуальність

обраної теми та відповідність роботи спеціальності 23.00.01 – теорія та історія політичної науки.

Практичне значення дослідження і отриманих результатів вбачаємо в розробці навчально-методичного забезпечення для спецкурсу «Теорія голосування» або суміжних з ним курсів. Безумовно, дослідження може бути корисним для всіх, хто цікавиться теоретичним і практичним аспектом українських електоральних трансформацій, а також може буде використаним для реформування виборчої системи України.

А також для удосконалення електоральної системи в Україні має ґрунтовний аналіз процедур маніпулювання під час виборів, як влучно пише про це дисертант: «самі партії визначають, за якими правилами вони будуть конкурувати на виборах, і в багатьох випадках це надає діючій владі суттєву перевагу ... нами розглядаються найбільш типові механізми стратегічного маніпулювання в електоральних системах» (с.117-118), і далі дисертант їх визначає (1) Прохідні бар'єри і одномандатність. (2) Методи розподілу мандатів. (3) «Бонуси більшості». (4) «Зв'язаний голос». (5) Заборона самовисування. (6) Виборчі блоки. Зроблений дисертантом порівняльний аналіз основних ефектів від застосування пропорційних та мажоритарних систем в контексті українських електоральних трансформацій дає змогу сформулювати висновок про те, що пропорційні системи забезпечують вищий рівень відповідності результатів структурі електоральних вподобань, преференції для «малих партій» (зокрема, нац. меншин), мінімізують кількість «втрачених голосів», однак сприяють посиленню фрагментації електорального простору (с. 144).

Отже, робота А.О. Авксентьєва має теоретичну й практичну цінність, тому її положення та висновки можуть бути корисними для державних органів влади, зокрема Верховної Ради України при опрацюванні концептуальних засад і методів практичного застосування моделі участі громадян в політичному житті держави під час забезпечення своїх конституційних прав обирати та бути обраним, а також при визначенні

подальших траєкторій електорального реформування в Україні і розробці Виборчого кодексу України, підготовці наукових праць, навчальних посібників, спецкурсів вищих навчальних закладів державно-управлінського профілю.

З огляду на вищезазначене, політична та наукова актуальність теми дослідження не викликає сумніву. Щодо мети за завдань дисертаційного дослідження, сформульованих у вступній частині, то ці нормативні елементи цілком відповідають тематичному змісту та науковій концепції роботи (с. 16-17). Метою роботи є комплексне теоретичне розкриття впливу на стратегії голосування і його результати різних детермінуючих чинників, та особливостей трансформацій утвореного внаслідок голосування електорального простору. Для досягнення поставленої мети автор створює оригінальну методологічну базу дослідження, тому робота вирізняється не лише глибиною теоретичного аналізу обраної теми, а й оригінальністю методичної пропозиції.

На підставі аналізу класичних та сучасних досліджень (с. 22-38), використовуючи компаративізм, щодо наукових рефлексії проблематики голосування автором пропонується класифікувати їх в рамках 6 основних підходів – «електорально-просторового», «формально-математичного», «формально-правового», «політико-економічного», «політико-компаративістського», «політико-соціологічного».

У рамках міждисциплінарного комплексного підходу, який було обрано і обґрунтовано для дослідження, зроблено орієнтир на всі ці напрями. В рамках дослідження дисертант формулює авторський підхід, що знайшов своє відображення в застосуваннях індексів Галлахера, Лааско-Таагепери, Голосова, методів статистичного аналізу, а також розробці власних формул для дослідження регіональної неоднорідності електорального простору, специфічних електорально-просторових відносин подібності, антагонізму та спадкоємності політичних проектів (с.81-82).

Цілком виправданим у рамках сформульованої концепції може вважатись узагальнююча авторська інтерпретація методики електорально-просторового аналізу, де дисертант розуміє під цією категорією систему кількісних та якісних методів дослідження електорально-статистичного матеріалу, націлену на аналіз результатів виборів та їхніх основних просторових закономірностей (с. 44). Тож, серед безперечних наукових здобутків А.О.Авксентьєва, передусім, варто відмітити авторську модель електорально-просторового аналізу з 13 структурних компонентів (с. 44-45).

Новаторський концептуально-методологічний підхід здобувача у висвітленні проблеми обумовлюється й тією обставиною, що запропонована авторська інтерпретація концепції стратегічного голосування виборця спирається на ґрунтовному критичному й компаративному аналізі масштабного масиву фахової політологічної літератури та джерел, переважна більшість з яких була уперше уведена у вітчизняну науку (с. 45-52).

Узагальнюючи стан розробки проблеми, А.О.Авксентьєв робить висновок, що найбільш перспективними є напрями електоральної інженерії, пов'язані з виборчими системами на основі преференційних та схвальних процедур голосування. У середньостроковій перспективі запровадження масового електронного голосування проблема технічної складності процедур перестане бути суттєвою перепорою на шляху якісної оптимізації електоральних формул (с. 83). До того ж, обрані дисертантом теоретико-методологічні підходи до систематизації джерельної бази та літератури дозволяють стверджувати про глибоку обізнаність А.О.Авксентьєва не лише у проблематиці дисертації, а й сучасній методології функціонування виборчих систем світу (с. 52-81).

В дисертаційному дослідженні на високому теоретико-методологічному рівні проведено аналіз процедурно детермінованих парадоксів голосування та ключових патологій електоральних систем як моделей масового голосування; зроблено порівняльний аналіз основних ефектів від застосування пропорційних та мажоритарних систем в контексті

українських електоральних трансформацій і систематизовано основні механізми стратегічного маніпулювання електоральними системами (с. 84-145).

В представленому дослідженні ґрунтовно проаналізовано генезу та перспективи електоральних трансформацій в Україні (с.146-225), виокремлено та проаналізовано критерії оптимальності виборчої системи та презентовано комплексну теоретичну модель для політологічного дослідження голосування, яка охоплює такі його основні аспекти, як вплив процедурного контексту на кінцеві результати і стратегії політичних суб'єктів та виборців, стратегічно-мотиваційні особливості та детермінанти голосування, а також специфіка трансформацій утвореного внаслідок масового голосування електорального простору (с. 225).

Дисертаційна праця А.О. Авксентьєва є самостійним фаховим дослідженням, що спирається на критично опрацьований значний джерельний матеріал, містить виважені й аргументовані висновки.

Мета дослідження дисертантом досягнута, сформульовані ним завдання в цілому вирішені. Основні положення рукопису дисертації адекватно й повно відбиті в її авторефераті, наведений у ньому список опублікованих у фахових виданнях праць за темою дисертації цілком розкриває її зміст і результати. Автор має велику кількість публікацій (10 у фахових українських виданнях, 3 у закордонних профільних та ще 10 опублікованих матеріалів апробаційного характеру), в яких комплексно розкриваються різні аспекти обраної теми. Окремі положення й висновки були представлені на 15 міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях, експертних круглих столах.

Структура дисертаційного дослідження А.О. Авксентьєва складається зі вступу, трьох розділів (кожен з яких містить по 3 підрозділи), висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота включає 68 таблиць та 45 рисунків (з них додатки – 11 великих таблиць та 34 рисунки). Загальний обсяг роботи – 274 сторінки, з них основного тексту – 218 сторінок, анотація

і список публікацій – 11 сторінок, список використаних джерел – 15 сторінок, додатки – 30 сторінок. Великий обсяг основного тексту пояснюється викладенням у ньому численних таблиць. Список використаних джерел складається з 167 найменувань, з них 66 іншомовних (англійська, французька).

Автореферат, який є ідентичним за змістом із дисертаційною роботою, цілком відображає основний зміст та висновки дослідження.

Наукова новизна результатів дослідження розкривається автором у десяти положеннях, найбільш важливими серед яких вважаємо наступні:

- автором розробляється і обґрунтовується власний проект дворівневої змішаної зв'язаної виборчої системи з регіональними відкритими списками як рекомендована процедурна альтернатива для України;
- дисертантом вперше досліджуються ефекти від запровадження виборчих систем у неопатримоніальній парадигмі;
- автором вперше вводиться, типологізується та квантифікується категорія «ефекту ототожнення» як поширеної стратегії учасників голосування;
- дисертантом розробляється власна модель електорально-просторового аналізу для універсального опрацювання статистичного матеріалу результатів виборів. Причому модель посилюється власними категоріями, для яких надаються не тільки визначення, а й формули (на кшталт «регіональної неоднорідності» електорального простору, «електорально-просторової спадкоємності», «електорально-просторової подібності» та «електорально-просторового антагонізму»).

Результати дослідження є достовірними, обґрунтованими і такими, що не викликають принципових заперечень. З огляду на це, можна стверджувати про реалізацію дисертантом поставленої мети та наукових завдань. Найбільш істотними фактичними результатами і науковими положеннями, що виносяться на захист, можна вважати такі:

- обґрунтована провідна роль процедурного аспекту голосування – на абстрактно-математичному та конкретно-емпіричному рівнях доведено, що за умов фіксованих електоральних уподобань учасників, але з використанням різних процедур, результати можуть бути кардинально відмінними;

- історія трансформацій виборчої системи України критично осмислюється з точки зору ефектів від запровадження тих чи інших моделей, і вписується в загальний сюжет стратегічного маніпулювання електоральними правилами;

- дослідження електорально-просторового балансу в форматі бінарного узагальнення навколо Майдану як ключового конфлікту проводиться як у відносних (відсотках), так і абсолютних величинах, завдяки чому вдало ілюструється, по-перше, певна сталість електорально-географічної структури «розколів», по-друге, посилення тренду абсентеїзму, по-третє, виокремлюються соціальні фактори-детермінанти приналежності виборців до одного з двох макро-сегментів.

Водночас, відзначаючи безперечні вагомі наукові й методологічні здобутки дисертанта, насамкінець варто вказати на ряд моментів на які, на думку офіційного опонента, А.О. Авксентьєву варто було б звернути більше уваги, та які можуть стати підґрунтям для дискусії під час захисту.

1. У першому розділі при побудові концепції дослідження, автору доцільно було б більше уваги приділити прогностичним концепціям голосування на основі використання ІКТ та засобів зв'язку, що дозволило б поглибити аналіз інтересів та стратегій майбутніх виборчих кампаній і, в той же час, на стійке переконання опонента, дозволило б зняти ряд паталогій виборчих систем та зменшило б можливості для стратегічного маніпулювання.

2. При огляді фахової літератури з проблематики дисертації варто було б більш детально зупинитися на працях вітчизняних науковців дотичних до тематики дослідження.

3. Рівень практичної цінності роботи був би вищим, якби автор приділив більше уваги в дослідженні електоральних особливостей на прикладі не лише одного регіону, в нашому випадку міста Харків та Харківської області, а зробив би компаративне дослідження електоральних особливостей по всій країні, фактографічний матеріал для такого дослідження знаходиться в додатках (с. 245-257).

4. У дисертаційному дослідженні зустрічаються редакційні неточності, а подекуди має місце тематичне дублювання, окремі підрозділи переобтяжені статистичним та фактологічним матеріалом, що ускладнює сприйняття тексту рукопису. З точки зору оформлення тексту дисертаційної роботи, можливо, варто було зменшити кількість таблиць в основному тексті, перенісши їх до додатків.

5. Позитивно оцінюючи системність викладення матеріалу в дисертації, зауважимо, що робота справляє враження перевантаженої різними змістовними сюжетами. Хоч ці аспекти (на кшталт, процедурного, мотиваційно-стратегічного, детермінант голосування, проблеми абсентеїзму тощо), безумовно пов'язані, предметне поле дослідження все одно може видатись занадто широким і недостатньо конкретизованим.

6. Розробляючи власну модель дослідження голосування автор зосереджується на декількох аспектах (наприклад, впливі на результати виборчої системи, особливостях електоральної географії тощо). Проте інші аспекти (такі як підкуп виборців, фінансування виборчих кампаній, фальсифікації в день голосування, зловживання виборчих комісій тощо), які впливають на перебіг українського електорального процесу, можливо, навіть у більшій мірі, ніж обрані, залишаються поза увагою.

Разом із тим, зазначенні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації А.О. Авксентьєва, яка є завершеним, ґрунтовним і оригінальним науковим дослідженням, у якому розв'язано важливе наукове питання щодо з'ясування та визначення основних стратегічно-мотиваційних та соціально-політичних детермінант, тенденцій і

особливостей голосування українських виборців та розробка проекту рекомендованої електоральної системи для України крізь призму критеріїв оптимальності та оцінки існуючих моделей. Ступінь теоретичного узагальнення та обґрунтування наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу відповідають нормативним вимогам щодо кандидатських дисертацій.

Висновок. Вважаю, що за актуальністю, науковою новизною і практичною значимістю дисертаційна робота відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.), а також паспорту спеціальності 23.00.01 — «теорія та історія політичної науки» й профілю Спеціалізованої вченої ради К 64.051.22. Тому її автор Авксентьев Антон Олександрович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01 — теорія та історія політичної науки.

Офіційний опонент:

професор кафедри міжнародної інформації
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
доктор політичних наук, професор

О. М. Андреева

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР НАЧ
КАРАУЛЬНА Н. В.
14.06.2017

